

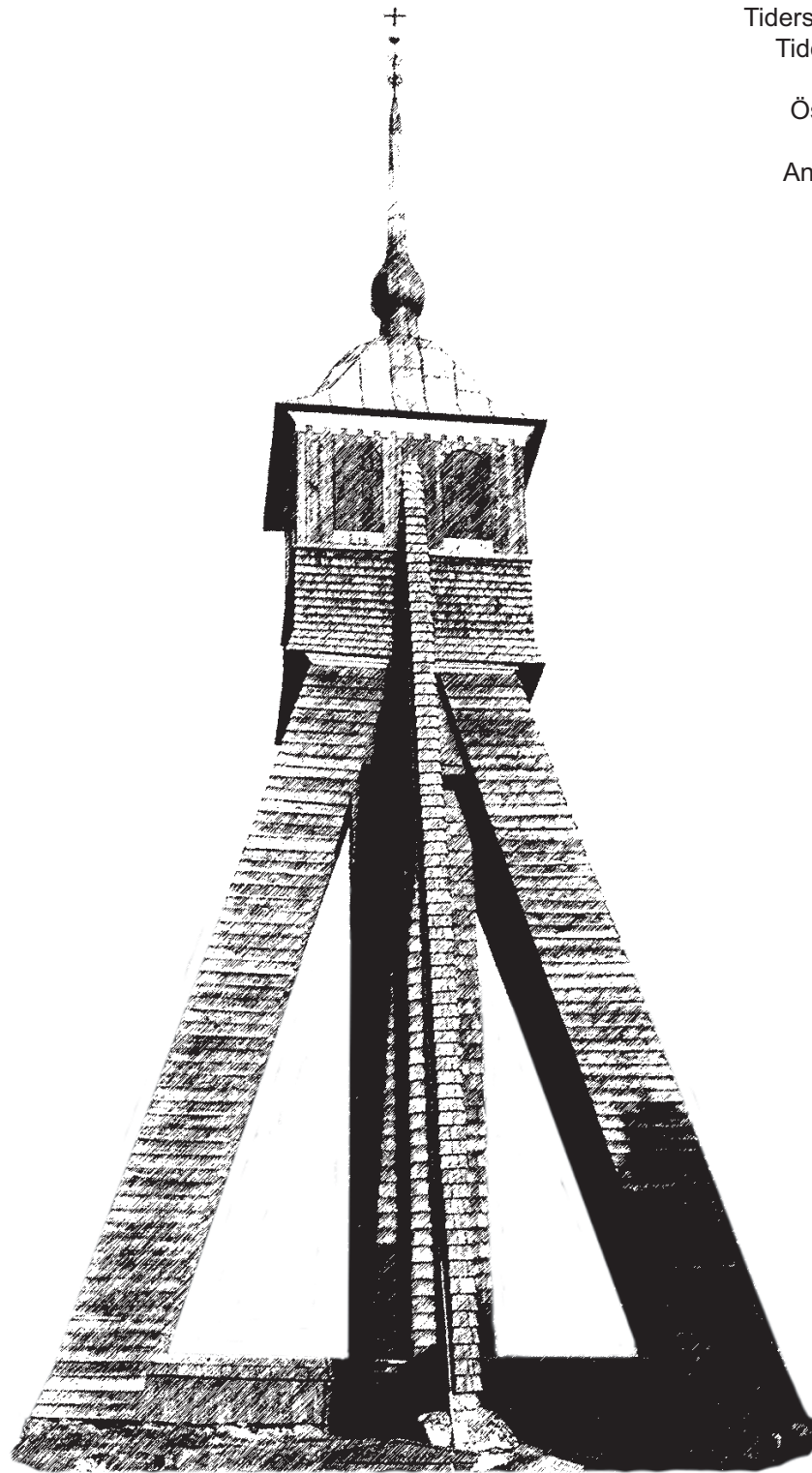
Rapport 2005:92

Arkeologisk förundersökning

Vikingatid under klockstapeln

Tidersrums kyrkogård
Tidersrums socken
Kinda kommun
Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM
KULTURMILJÖAVDELNINGEN

Vikingatid under klockstapeln

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Tidersrum, kyrka och fornlämningsbild.	4
Syfte	5
Metod och dokumentation	5
Resultat och tolkning	6
Referenser	7
Tekniska uppgifter	8
Bilaga 1. Profilritning	9

Ö S T E R G Ö T L A N D S   L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

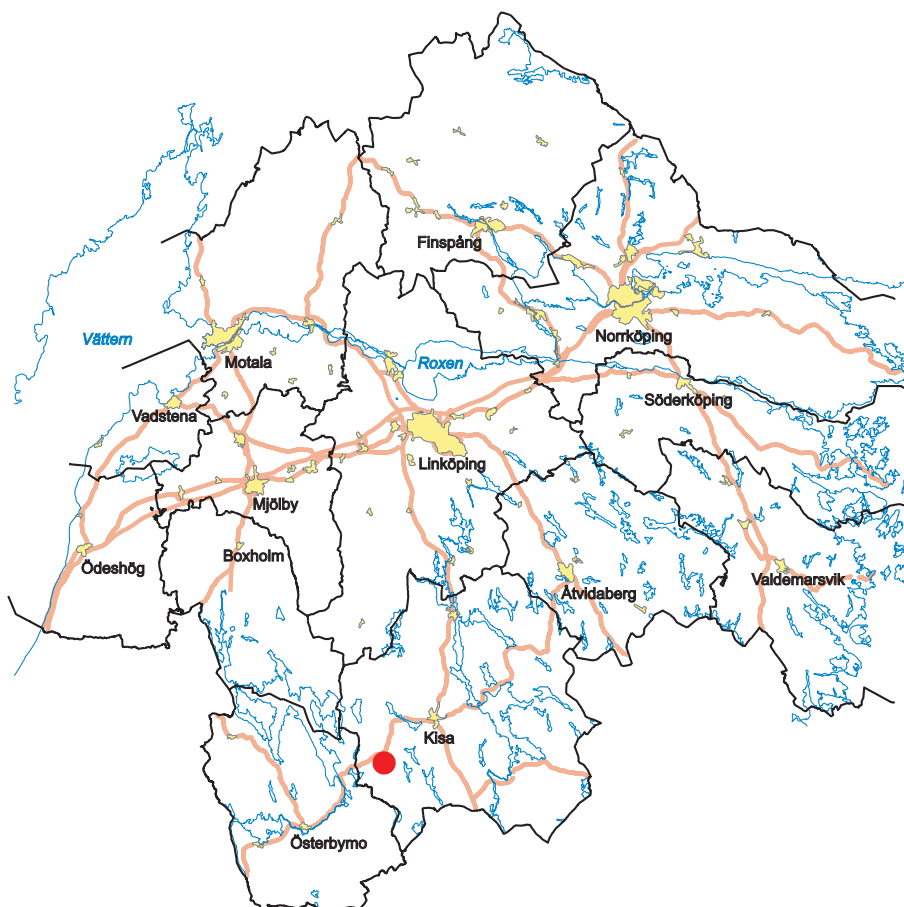
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

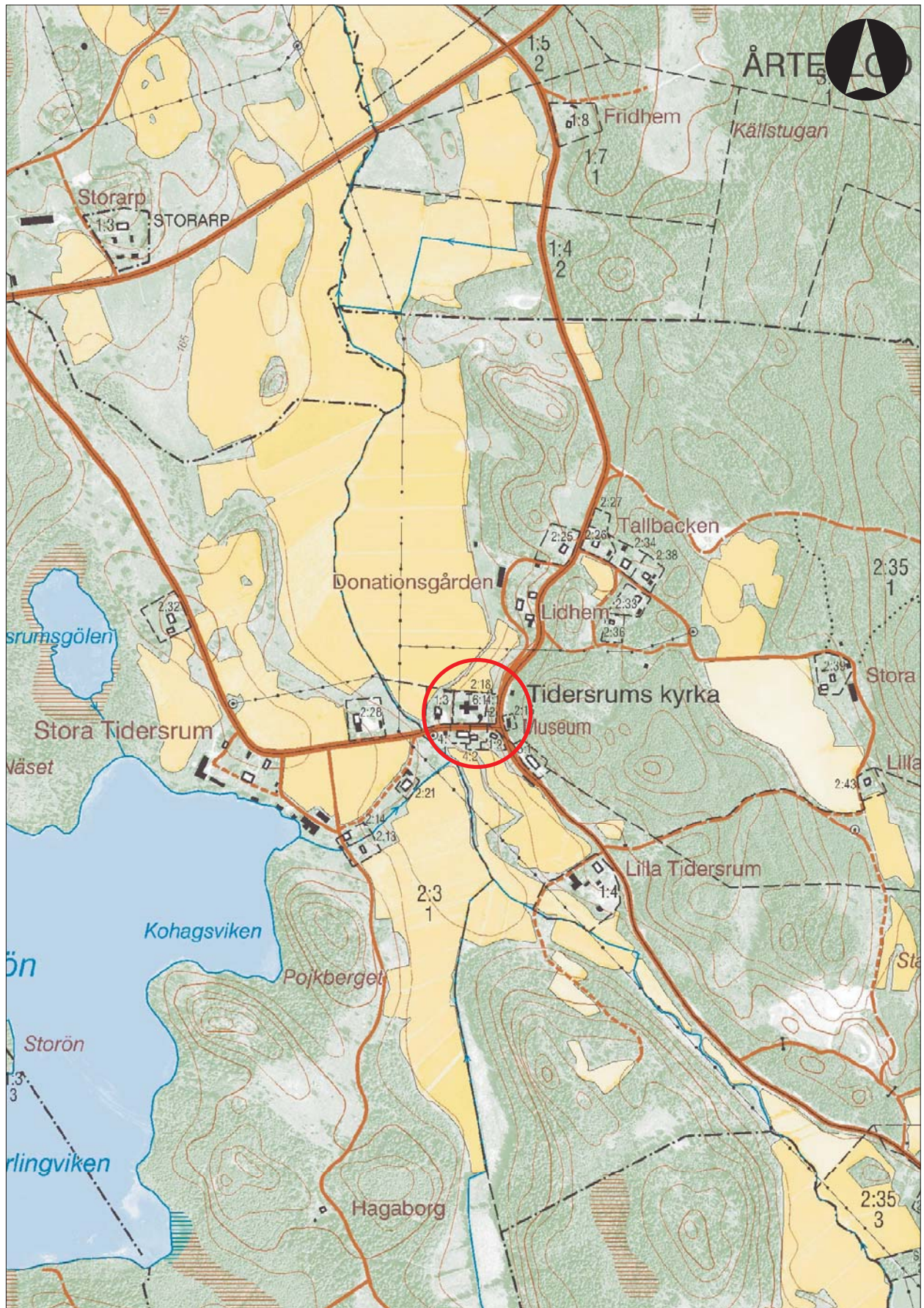
Sammanfattning

Under september 2005 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktning för elkablar på Tidervals kyrkogård. Arbetet utfördes på uppdrag av Kisa kyrkliga samfällighet.

Schaktet följde ett äldre ledningsschakt som löpte i grusgången på kyrkans södra sida från vapenhusets entré fram till klockstapeln. Längs större delen av schaktsträckningen framkom omrörda skelettdelar vilka återbegravdes. Skelettdelarna härstammar sannolikt från gravar som grävts sönder i samband med en tidigare genomförd ledningsschaktning. Under klockstapeln, som uppfördes 1711, framkom ett äldre brandlager. I denna del av schaktet fanns inga spår av gravar. Kol från brandlagret har ^{14}C -daterats till vikingatid.

Ann-Charlott Feldt
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde 2005-09-05 en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktningar för elkablar på Tidervals kyrkogård i Kinda kommun. Schaktet som drogs mellan kyrkan och klockstapeln var ca 40 m långt. Det följde ett äldre ledningsschakt som grävts utan någon antikvarisk tillsyn.

Fält- och rapportarbete utfördes av undertecknad efter ett beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Uppdragsgivare var Kisa kyrkliga samfällighet som även stod för kostnaderna för den arkeologiska förundersökningen.

Tidervals, kyrka och fornlämningsbild

Tidervals socken är medeltida och omtalas första gången i skriftliga källor 1328. Socken ligger i södra Östergötlands skogsbygd och landskapet domineras av höglänt kuperad skogsmark. Huvudnäringarna har varit jord- och skogsbruk och ett stort antal kvarn- och sågverk har funnits inom socknen.

Det finns inga kända fornlämningar inom eller i direkt anslutning till Tidervals by. Man kan dock anta att byn har förhistoriska rötter. De registrerade fornlämningarna i närområdet är koncentrerade till den nord-sydliga dalgång vari byn är belägen. De utgörs av lämningar från olika tidsperioder. Det finns fyndplatser för stenyxor (RAÄ 3 och 5) ca 1 km norr om Tidervals.

Vid Salvarp 2 km söder om Tidervals finns ett gravfält med sex runda och sex kvadratiske stensättningar (RAÄ 30). I närheten har även järnslag och skörbränd sten påträffats (RAÄ 31 och 37). 1979 undersöktes härdgropar (RAÄ 34) ca 400 m söder om gravfältet. Dessa innehöll keramik, kvarts och brända ben. I anslutning till Salvarp finns även byns gamla tomt (RAÄ 35) där bl a järnslag påträffats.

Kyrkan är högt belägen på en grusås med utblick över en trång dalgång i väster. Miljön närmast kyrkan är mycket innehållsrik med en rad äldre byggnader för olika funktioner. Sockencentrat med kyrkan räknas både som riksintresse och är klassad som kulturhistoriskt värdefull miljö i kulturminnesprogrammet för Östergötland (Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige 1990 & Natur och kultur 1983).

Tidervals kyrka är en av landets äldsta och bäst bevarade träkyrkor. Den är numera den enda i sitt slag i Östergötland. Den är uppförd av liggande timmer och klädd med träspån. Mellan sakristian och långhuset, på korets norra vägg, finns ett parti av en medeltida spåntäckning bevarad. Även övriga väggar är spånklädda, men med spån av betydligt yngre datum. Även de höga och branta sadeltaken är belagda

med spån. Den nuvarande spåntäckningen ersatte 1971 ett plåttak från 1899 (Lindqvist i manus).

Kyrkan är dendrokronologiskt daterad till 1264. Inne i kyrkan finns vägg- och takmålningar från 1300-talet vilka togs fram och konserverades på 1950-talet. Under 1300-talsmålningarna kan även äldre figurmålningar anas. På kyrkogården finns en klockstapel, som enligt uppgift är uppförd 1711 (ibid).

Kyrkan har ett rektangulärt långhus med ett smälare rakt avslutat kor. Mycket få ingrepp har gjorts i själva kyrkobyggnaden, med undantag av att öppningen mellan långhus och kor förstörats. Långhusets och korets grundplan är oförändrad, liksom väggarnas höjd och takstolarna. En modernisering har dock med största sannolikhet skett under 1300-talet, då de nu framtagna målningarna i kyrkorummet samt dörrens järnsmide tillkom. Kyrkan hade ursprungligen två ingångar på södra sidan, en till långhuset och en till koret. Den senare finns fortfarande bevarad med en medeltida dörr av furu med järnbeslag (ibid).

Från medeltiden härrör en ornerad vindskiva, som ursprungligen suttit på långhusets västgavel och sedan 2003 är ersatt av en kopia. Under senare delen av medeltiden byggdes en sakristia av sten på kyrkans norra sida (ibid).

Vapenhuset är uppfört av liggande timmer och byggdes 1860. I samband med detta kom kyrkans ingång att flyttas till vapenhusets södra sida. Ett vapenhus på långhusets sydsida revs och ingången sattes igen och en ny öppning togs upp på långhusets västra gavel. Den medeltida, rikt järnbeslagna dörren flyttades till den nya placeringen. Öppningen mellan koret och sakristian är även försedd med en medeltida dörr. Den är dock tillverkad av nitade järnplåtar med dekorativa rundlar. Långhusets takstol är även medeltida. Den är ursprunglig och av romansk, dubbelkryssad typ (ibid).

Kyrkogården runt Tidervals kyrka följer den kuperade terrängen som sluttar från öster till väster. Kyrkan ligger på kyrkogårdens västra del. I norr, väster och söder omges den av en 1-2 m hög gråstensmur med syrenhäck. I öster finns ett järnstaket. Huvudingången ligger i söder där grindarna av järnsmide sitter i putsade, vitmålade grindstolpar. Kyrkogården domineras av kyrkan och den höga, rödfärgade klockstapeln. I nordöstra hörnet finns ett putsat, vitmålat gravkapell, uppfört 1926 (ibid).

Gravläggningar ligger i nord/sydlig riktning på hela kyrkogården. Grusgravar finns i huvudsak söder och öster om kyrkan. Vissa gravar är omgärdade av stenramar. I övrigt är gruset uppkrattat till en kulle på själva graven, utan omgärdning. Det är dock osäkert hur långt bakåt i tiden den traditionen sträcker sig.

Figur 3. Tidersrums kyrka och klockstapel med den odlade dalgången i bakgrunden.
Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

Mellan dessa gravar växer gräs. Gravläggningarna är huvudsakligen från 1860-tal – 1990-tal. Kyrkogårdens östra del är omlagd till gräsyta och här finns mestadels enkla, sentida gravvårdar. Norr om kyrkan finns ett obrutet system av linjegravar där man kan följa begravingarna årtalsvis från öster till väster (ibid).

I samband med en ledningsdragnings för bredband direkt öster om Tidersrums kyrkogård utfördes en arkeologisk förundersökning (Lindberg 2005). Vid denna påträffades endast sentida vägfyllning och naturlig undergrund.

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var primärt att se till att arbetet berörde fast fornlämning i så liten omfattning som möjligt. Fast fornlämning som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Förundersökningens resultat ligger till grund för länsstyrelsens

fortsatta bedömningar i ärendet. Till förundersökningen knöts följande frågeställningar:

- Finns spår efter äldre gravläggningar vars orientering skiljer sig från den nu gällande på kyrkogården?
- Finns det spår efter byggnadslämningar såsom t ex grundmurar eller syllstensrader?

Metod och dokumentation

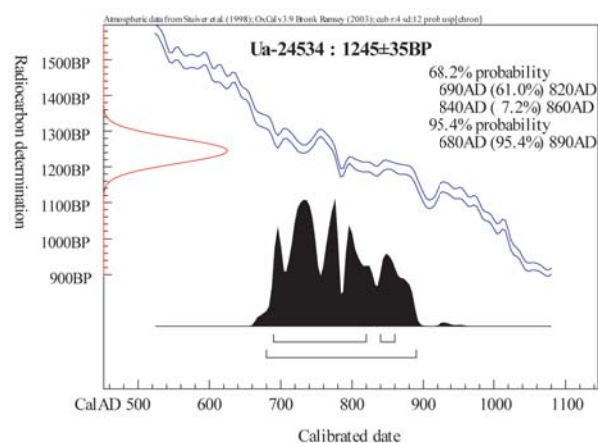
Den arkeologiska förundersökningen utfördes i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktningen. Fast fornlämning som påträffades undersöktes genom grävning för hand och dokumenterades genom inmätning, handritning och fotografering. Inga föremål påträffades. Skelett som påträffades återbegravdes i ledningsschaktet. Kol togs för ¹⁴C-analys vilken genomfördes av Ångströmslaboratoriet (Ua-24534). Murbruksprover plockades ur vapenhusets grund och fördes till länsmuseets referenssamling för murbruk.

Resultat och tolkning

Schaktet följde ett äldre ledningsschakt som löpte från vapenhusets entré, i grusgången på kyrkans södra sida och fram till klockstapeln. Detta var grävt ner till ett djup av drygt 0,6 m. Eftersom att det nu grävda schaktet var smalare är det äldre framträdde inga ostörda schaktprofiler.

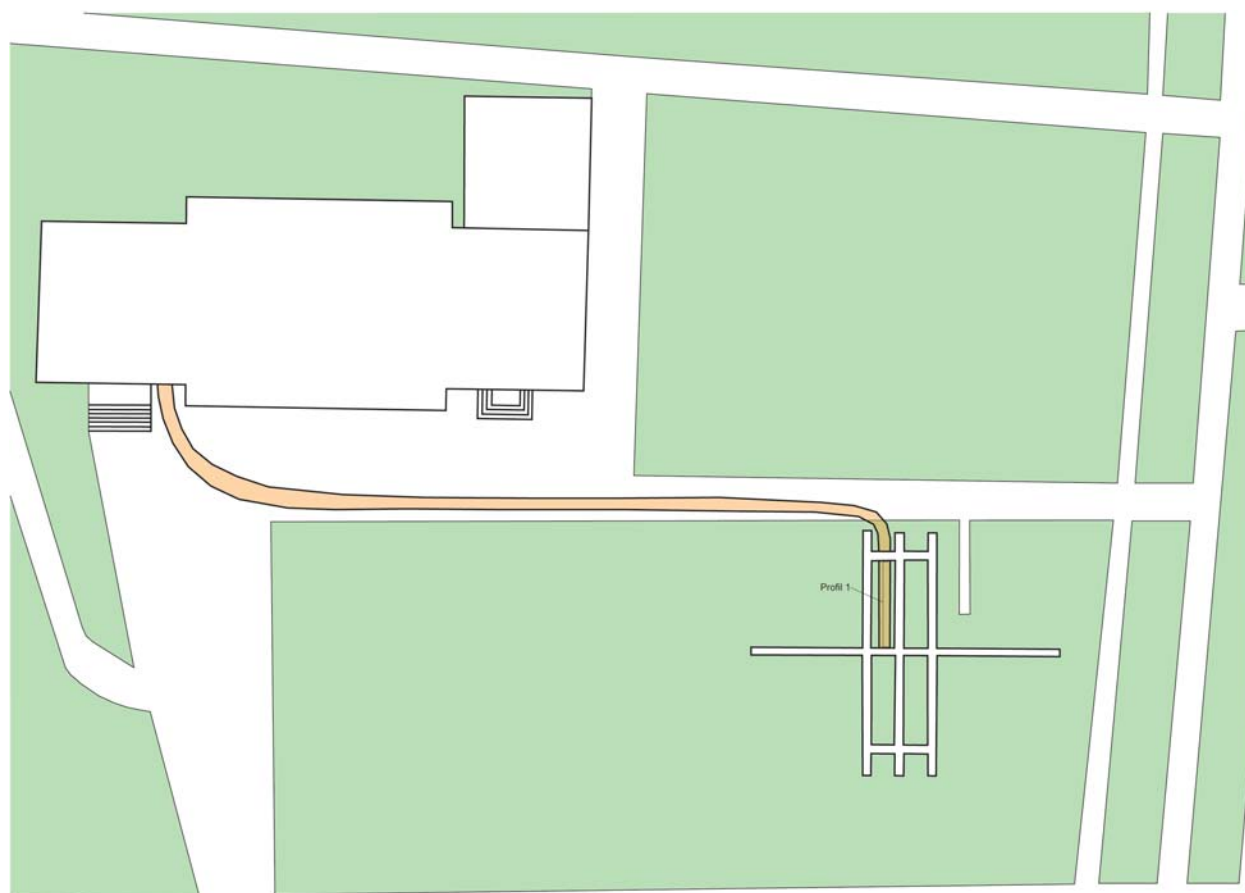
Längs större delen av schaktsträckningen framkom omrörda skelettdelar. Skelettdelarna härstammar med största sannolikhet från gravar som grävts sönder i samband med den tidigare genomförda ledningsschaktningen. Sammanlagt påträffades skelettdelar från minst fyra individer. Inga gravnedgrävningar gick att spåra i schaktväggarna. Allt påträffat skelettmaterial återbegravdes i ledningsschaktet.

Under klockstapeln, som uppfördes 1711, framkom ett äldre brandlager. Brandlagret, som var ca 0,1 m tjockt och bestod i huvudsak av sotig och rödbränd sand med ett mycket litet inslag av små kolflakor. I söder ansluter brandlagret till två stenar. Brandlagret överlagrar ett par grunda svackor i den naturliga undergrunden. Dessa är fyllda av en gråbrun sandig kulturjord.

Figur 5. Den kalibrerade ^{14}C -dateringen av kol från brandlagret.

Kol från brandlagret har dock ^{14}C -daterats till 1245±35 år BP, vilket ger en kalibrerad datering till perioden 680-890 AD vid 2σ . Det innebär att det daterade kolprovet hör hemma i vendeltid – vikingatid. Dateringen har en viss osäkerhet med tanke på det daterade kolets egenålder.

Figur 4. Planritning med schaktsträckningen markerad.

Klockstapeln är placerad på en mindre terrass inom kyrkogården. I denna del av schaktet fanns inga spår av gravar. Preliminärt tolkades brandlagret som spår efter en äldre klockstapel. Dateringen antyder dock att det rör sig om betydligt äldre lämningar. En tolkning är att brandlagret har en koppling till ett förhistoriskt gårdsläge i slutningen ner mot dalgången och Tidersrumssjön. Ortnamn som Tidersrum med efterleden -rum dateras till perioden vikingatid – tidig medeltid och tolkas vanligen som röjning, öppen plats eller gårdstomt (Franzén 1982, s 47f). Det innebär att brandlagret skulle kunna vara spår efter Tidersrums äldsta tid.

Murbruksprover plockades ur vapenhusets grund, strax öster om trappan, under markytan. Proverna fördes till länsmuseets referenssamling för murbruk. Murbruket kan dateras till vapenhusets uppbyggnad 1860. Det var ett sandigt och smuligt beige KC-bruk med inslag av mycket varierad ballast. Ballasten varierar från millimeterstora sandkorn upp till 15 mm stora stenar och tegelbitar.

Figur 6. Ledningsschaktet sett från sydöst med skelettmaterial i de uppgrävda schaktmassorna. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

Referenser

Franzén G. 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Kristianstad.

Lindberg R. 2005. *Bredband vid Tidersrums kyrka*. Arkeologisk förundersökning. Tidersrums socken, Kinda kommun, Östergötland. Rapport 2005:55, Östergötlands länsmuseum.

Lindqvist A. I manus. Tidersrums kyrka. Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

Natur och kultur. 1986. Miljöer i Östergötland. Naturvårdsplan och kulturminnesvårdsprogram. Länsstyrelsen i Östergötlands län 1983. Linköping.

Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige. 1990. Förteckning. Underlag för tillämpning av NRL 2 kap § 6. Riksantikvarieämbetet. Uppsala.

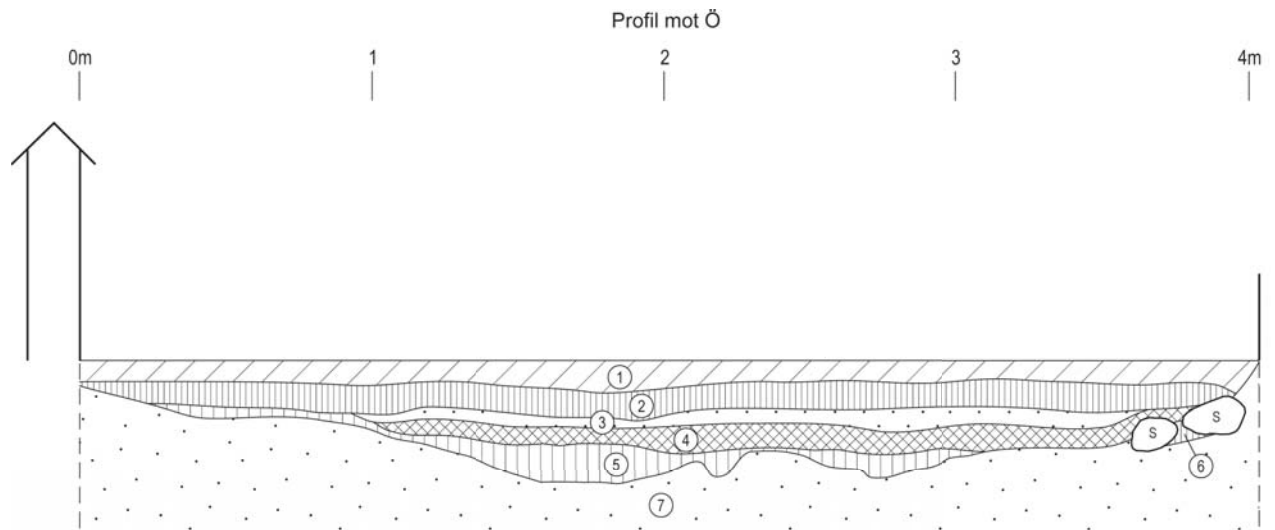

Figur 7. Ledningsschaktet under klockstapeln sett från väster med brandlagret med. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

Tekniska uppgifter

Fastighet	Tidersrums kyrkogård
Socken	Tidersrum
Kommun	Kinda
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	-
Ekonomiska kartans blad	075 46 (7F 4g Tidersrum)
Koordinater	X6422500, Y1481570-1481620
Koordinatsystem	Rikets
Höjd	165-170 m ö h
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll
Länsstyrelsens beslut	431-7653-05
Länsstyrelsens handläggare	Jonna Stewénus
ÖLM dnr	299/05
Konto nr	530292
Uppdragsgivare	Kisa kyrkliga samfällighet
Kostnadsansvarig	Kisa kyrkliga samfällighet
Fältarbetsledare	Ann-Charlott Feldt
Personal	-
Fältarbetstid	2005-09-05
Undersökt sträcka	ca 40 löpmeter
Fynd	-
Foto filmnr	Endast digitala bilder
Analyser	1 st ¹⁴ C-analys (Ua-24534)
Grafik	-
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket dnr 507-99-499
ISSN 1403-9273	Rapport 2005:92 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. Profiliriting

Lagerbeskrivning

1. Grästorv, singel och sentida fyllnadsmassor
2. Fet gråbrun matjord. Kulturlager?
3. Strimmig sotblandad sand
4. Brandlager med sotig svart och rödbränd sand. ^{14}C -daterat
5. Svackor med gråbrun sandig kulturjord
6. Fet brun kulturjord mellan stenar
7. Undergrund, sand